

Володимир Горбатенко

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

«М'ЯКА СИЛА» ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ

Volodymyr Horbatenko. "Soft Power" as a basis of modern geopolitical strategy.

The phenomenon of the "soft power" as one of the effective means of improving the efficiency of influence of the state has been considered. The attractiveness of the soft power, the arsenal of its instruments, such as economic projects supporting and new promising markets opening, questions of energy and food security, cooperation in the sphere of science and technology, cultural and humanitarian relations, has been analyzed.

The attention is paid to the effectiveness of the public diplomacy, especially in the long-term perspective, importance of the particular country presence in the world media space, which is brightly seen in the terms of conflict or crisis situations. The examples of absence of the "soft power" explicit policy of Ukraine in the sphere of information and communication are adduced, and the evidence of that was coverage of events related to the Russian-Georgian war. The emphasis is made on the urgent need of intensifying of the "soft power" policy in Ukraine in conditions of inability of achieving success through the use of "hard power".

It has been proposed to use the "soft power" also for the purposes of internal policy and supplement of the communication model strategy "from government to government" by the means of new principle - "from country to country", "from society to society", "from region to region", "from people to people".

The main approaches, which are the prerequisites for the formation of such policy, in particular the idea of a weak but steady influence; the concept of "cultural and ideological hegemony" and the idea of "ethical state"; the concept of power of T. Parsons; views of Ukrainian scientist Vyacheslav Lypynskiy, has been considered.

The examples of the soft power in EU and France policies has been demonstrated; on the basis of analysis of the 'soft power' creation experience in Ukraine has been shown the main directions of its practical application.

Key words: geopolitical strategy, «soft power», «hard power», «reasonable force», public diplomacy.

Будь-яка держава прагне до здійснення прямого і непрямого впливу на міжнародне середовище та інші держави, виходячи зі своїх цілей, інтересів, можливостей. До основних ресурсів впливу держави належать: фінансово-економічні, військово-силові, політико-дипломатичні, демографічні, структурно-організаційні та ін. Однак, навіть володіння певними засобами і ресурсами впливу ще не означає, що держава здатна ефективно ними розпоряджатися. Одним із дієвих сучасних інструментів підвищення ефективності впливу держави є так звана м'яка сила (англ. – soft power), що відзначається здатністю держави впливати на світову громадську думку наступними ресурсами: глибиною і привабливістю цінностей і традицій національної культури; здобутками у сфері науки і освіти; умінням переконувати у своїй правоті й завойовувати симпатії різних верств громадськості зарубіжних країн.

Походження даного терміна пов'язують з ім'ям американського політолога Джозефа Ная – автора всесвітньо відомої праці «М'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці» (1990 р.). У цій праці він, зокрема, зазначив, що матеріальні елементи сукупної державної сили – це «жорстка сила», а духовні її елементи – «м'яка сила». Він також звернув увагу на те, що досягти зростання впливу в сучасному світі мирними засобами набагато важче, ніж військовими. І хоча багато урядів світу досі більшою мірою воліють спиратися на технології жорсткої сили, остання муситиме поступово поступатися позиціям сили м'якої.

Привабливість «м'якої сили» можна пояснити тим, що її здійснення відбувається без використання зброї, що є набагато престижнішим і вигіднішим для держави, ніж удаватися до інструментів «жорсткої сили». Тому не випадково навіть великі держави прагнуть до того, щоб включити «м'яку силу» до свого арсеналу. Час класичної дипломатії якщо й не зовсім пішов у минуле, то зазнає істотних змін. «М'яка сила» володіє арсеналом більш гнучких інструментів, ніж ті, що належали до класичних зразків. Її вплив поширюється на наступне: супроводження різних економічних проектів і відкриття нових перспективних

ринків; питання енергетичної та продовольчої безпеки; проблематику, пов'язану зі зміною глобального клімату; співпрацю в галузі науки і технологій; культурні та гуманітарні зв'язки; підтримку співвітчизників за кордоном; програми допомоги розвитку зарубіжних країн і надання гуманітарної допомоги.

На думку прихильників публічної дипломатії, підвищити привабливість країни можна завдяки розширенню іноземного радіомовлення, проведенню міжнародних інформаційних програм, здійсненню програм освітніх та культурних обмінів. Результати публічної дипломатії видно не відразу, проте ефективність її безперечна. Адекватність чи неадекватність самостійної присутності певної країни у світовому медіа-просторі виявляється в умовах гострих конфліктних чи кризових ситуацій. Прикладом відсутності чітко вираженої політики «м'якої сили» України в інформаційно-комунікаційній сфері стало висвітлення подій, пов'язаних з російсько-грузинською війною. Більшість засобів масової інформації засвідчили прихильність до проросійської ідеології, що виявилось або ж в апології російської політики, або ж в униканні оцінок її військових дій та можливих наслідків такої політики для України. Українські видання проросійського спрямування показали своє справжнє обличчя не тільки в Криму й на Донбасі, а й на загальнонаціональному рівні. Йдеться, зокрема, про такі видання як «Сегодня», «Факты и комментарии», які досить виразно підтримували Росію, не згадуючи про те, як позначається її політика на мирному населенні, ставлячи під сумнів виступи керівництва Грузії й не припускаючи, що «прецедент свавільного військового втручання Росії в конфлікт на території суверенної держави свідчить про потенційну загрозу для України» [1, с. 291]. А оскільки сьогодні ми вже стали заручниками російської агресії, це засвідчує нагальну необхідність активізації політики «м'якої сили» за умови неможливості досягти остаточного успіху шляхом застосування «жорсткої сили».

Прийнято вважати, що «м'яка сила» – це інструмент зовнішньої політики. На наш погляд, такий підхід веде до недооцінки потенціалу «м'якої сили». «М'яка сила» може бути задіяна і в цілях внутрішньої політики. У зв'язку з цим колишня комунікаційна модель стратегії «від уряду до уряду» має бути доповнена новим принципом – «від країни до країни», «від суспільства до суспільства», «від регіону до регіону», «від людини до людини». До основних підходів, які можна віднести до передумов формування подібної політики «м'якої сили», відносяться:

1. Ідея слабого, але невпинного впливу, сформульована давньокитайським філософом Лао Цзи. Він говорив, що у світі немає предмета, який був би слабкішим та ніжнішим за воду, але вона може зруйнувати найтвердіший предмет. На китайський досвід застосування «м'якої сили» слід звернути особливу увагу. Китайська політична еліта веде дуже гнучку і тонку політику щодо країн Заходу і Незаходу [2]. Вона на всіх рівнях підкреслює свою готовність дотримуватися встановлених правил. До того ж, Китай вкладає величезні фінансові кошти у формування свого іміджу як дружньої держави, зокрема, веде активну пропаганду сучасних творів китайської художньої культури. Експансія китайських товарів, яка призвела до закриття в США і Європі тисяч підприємств, подається як нормальна «ринкова» конкуренція, а доступність цих товарів робить їх звичною частиною споживчого кошика західного обивателя. Утвердженню позитивного іміджу Китаю сприяє і стрімко зростаючий внутрішній ринок збуту, що дозволяє КНР позиціонувати себе як відкриту для Заходу країну «необмежених можливостей» [3, с. 203].

2. Концепція «культурно-ідеологічної гегемонії» та ідея «етичної держави» італійського філософа Антоніо Грамші, який виклав їх у «Тюремних зошитах» у 1930-1940-х рр. А. Грамші вважав, що поряд з політикою владарювання на всіх рівнях повинна застосовуватись політика духовного і морального спрямування. У такій політиці головним є не панування над підлеглими, залежними, а здатність повести їх за собою силою духовно-морального авторитету з активним використанням таких механізмів як компроміс, консенсус, згода, знання, ідеологія, інформаційні ресурси та ін. Концепція духовного виробництва А. Грамші звертає увагу на необхідність поєднання вищих досягнень культури зі свідомістю мас, причому не насильницьке, а поступове, шляхом перетворення їх у спосіб життя [4, с. 282].

3. Концепція влади Толкота Парсонса, який розумів її як здатність мобілізувати ресурси суспільства для досягнення цілей, визнаних усім суспільством. Т. Парсонс першим підкреслив «символічний» аспект влади, пов'язавши його не з примусовим аспектом, а з довірою громадян. При цьому він звертає увагу на проблему поєднання двох важливих завдань: по-перше, підтримки основного зразка інституціоналізованих у суспільстві цінностей і, по-друге, оформлення й підтримки належних мотиваційних обов'язків індивідів перед суспільством [5, с. 132]. Ці ідеї пізніше ґрунтовно розгорнув у своїх дослідженнях Френсис Фукуяма. Останній звертає увагу на необхідність у постіндустріальну добу «грати за правилами» шляхом цілеспрямованого втілення державної стратегії на основі досягнень ліберального суспільства і відповідно зазначає: «Єдині моральні вказівки, які дає ліберальне суспільство – це універсальні обов'язки терпимості та взаємоповаги» [6, с. 292].

4. В українській суспільно-політичній думці попередником ідеї «м'якої сили» можна вважати В'ячеслава Липинського, який, зокрема, вважав, що політика суверенної держави має бути вигідною не лише собі, а й сусідам. Особливу увагу В. Липинський звертав на такі механізми здійснення зовнішньополітичної діяльності як зовнішньополітичне партнерство, двосторонні взаємини, переговори з використанням досвідчених арбітрів у спірних ситуаціях, залучення на бік України громадян інших держав [7].

На сьогодні у світі існує різноманітний досвід застосування м'якої сили. Її потенціал пов'язаний з можливостями і спрямованістю політики певних міждержавних об'єднань або окремих держав. Так, Євросоюз через застосування політики «м'якої сили» зробив привабливою ідею інтеграції європейських держав. ЄС протягом 60 років вносить вклад у просування миру і примирення, демократії і захисту прав людини. Завдяки зусиллям цього об'єднання Європу вдалося перетворити з континенту війни на континент миру. ЄС відновив Європу після Другої світової війни і привніс стабільність у колишні комуністичні країни після падіння Берлінської стіни в 1989 році. Франція, використовуючи інструменти «м'якої могутності», продовжувала і продовжує зберігати свою неповторну національну ідентичність і твердо відстоювати власні специфічні національні інтереси, в тому числі в галузі культури, тоді як інші видатні в минулому культурні держави, зокрема, такі як Італія і Німеччина піддалися американському впливу.

Джозеф Най і Річард Армідж нещодавно зробили доповідь для Центру стратегічних і міжнародних досліджень США, в якому запровадили до обігу нове поняття «розумна сила». Вони її розглядають: 1) як здатність перетворити ресурси в стратегію, що веде до бажаних результатів; 2) як синтез двох понять – «жорсткої сили» і «м'якої сили». Автори вважають, що замість того, щоб вкладати величезні капітали в боротьбу з тероризмом, набагато вигідніше фінансувати відповідні міжнародні організації та установи. Вчені виділяють п'ять напрямків, на яких слід зосередитися американському уряду:

1) зміцнення старих політичних міждержавних альянсів і формування нових; пошук партнерів і формування міжнародних інституційних структур різного призначення;

2) глобальний розвиток, який розглядається як надання гуманітарної, медичної, освітньої, економічної і технологічної підтримки найбільш нужденним країнам «третього світу» самостійно і через міжнародні інститути;

3) публічна чи громадська дипломатія, пов'язана з розширенням гуманітарних обмінів між США та іншими країнами;

4) коригування механізмів економічної інтеграції, яке повинне базуватися на ефективній діяльності міжнародних фінансових установ, орієнтованих на допомогу бідним країнам і заохочення економічного розвитку тих, які активно розвиваються;

5) технології та інновації в контексті забезпечення глобальної енергетичної безпеки [3, с. 205].

Аналізуючи досвід формування політики «м'якої сили» в Україні, слід зазначити основні напрями її практичного застосування: участь у врегулюванні різних кризових ситуацій, міжнародних і локальних конфліктів; надання гуманітарної допомоги нужденним країнам; участь у проведенні глобальних міжнародних заходів (наприклад, «Євро-2012»).

Позитивно слід відзначити діяльність Open Ukraine -- міжнародного благодійного фонду, заснованого у липні 2007 року з ініціативи Арсенія Яценюка для зміцнення авторитету України у світі та розвитку публічної дипломатії. Фонд реалізує такі програми:

1. «Міжнародний діалог». Ця програма має на меті забезпечити частку України в європейському дискурсі з ключових політичних, безпекових та соціально-економічних питань.

2. «Міграція сьогодні». Сприяє зменшенню відтоку національних трудових та інтелектуальних ресурсів за межі України, підвищує дієздатність системи управління міграційними процесами та допомогу трудовим мігрантам у регіонах через: 1) інформаційно-юридичну підтримку, надання правової допомоги у юридичних центрах у регіонах України та за кордоном; 2) аналітичні дослідження сучасних тенденцій та викликів міграції, вивчення впливу відтоку трудових ресурсів на економіку України та європейський ринок.

3. «Культурні горизонти». Представляє кращі зразки сучасного українського візуального мистецтва та літератури у європейському культурному просторі.

4. «Українці за кордоном». Це підтримка українських центрів у діаспорі, ініціатив зі збереження української культурної та історичної спадщини за кордоном. Сприяння випуску друкованих видань та телерадіопроектів у осередках трудових мігрантів за кордоном.

5. «Молоді лідери». Ця програма покликана застосувати практику успішного впровадження змін в регіонах та посилити вплив молодих лідерів (від 22 до 35 років) на впровадження змін в Україні [3, с. 209-210].

В Україні за роки її незалежності майже не виникало ідей, здатних об'єднати соціокультурно розірване суспільство. Ідея євроінтеграції означала поступ у бік внутрішньополітичної інтеграції. У зв'язку з цим Україні необхідно всебічно розвивати і зміцнювати інфраструктуру громадянського суспільства з тим, щоб не лише уважно стежити за діями уряду і політичних структур, а й поставити їх під народний контроль та на цьому рівні вирішувати долю своєї країни.

Європейський Союз, не маючи в своєму арсеналі військових інструментів, застосовує до Росії «м'яку силу», зокрема, таку як Угода про асоціацію з Україною та економічні санкції проти країни-агресора. І це правильно, оскільки в разі якщо немає змоги воювати проти сильного ворога, необхідно нарощувати «м'яку силу» (завойовувати думки політиків і експертів провідних країн світу, проводити якомога більше інформаційних заходів про Україну та її людей, здійснювати роботу по створенню українського бренду, підтримувати закордонних українців у всьому світі й використовувати їх потенціал на користь України).

Своєрідним полігоном для формування політики «м'якої сили» в Україні є українсько-польське співробітництво. Із жодною іншою європейською країною Україна не має стільки контактів як з Польщею. Саме за допомоги Польщі найбільш ефективно здійснюється лобіювання українських інтересів у Європейському Союзі та відстоюються економічні інтереси України на європейських ринках. До того ж, відносини України і Польщі є зразком поступового подолання історично зумовлених протиріч. Українські вчені, які досліджують еволюцію взаємин двох країн, звертають увагу на ще одну особливість: «Один із секретів польсько-українських відносин – особисті контакти перших осіб держави. Дружба Квасьневського з Кучмою, а потім Ющенко з Качиньським цілком могли б увійти в підручник міжнародних відносин як приклад того, наскільки гармонійно можуть розвиватись відносини двох країн з більш ніж складним бекграундом, якщо є гарні стосунки між президентами» [8, с. 55].

Перспективними напрямками втілення «м'якої сили» через українсько-польські добросусідські стосунки є розвиток транскордонного співробітництва із сусідніми країнами, розширення економічних взаємин у прикордонних регіонах двох країн, реалізація спільних науково-освітніх проектів та обмін студентами, легалізація українських трудових мігрантів, розширення міжконфесійних стосунків, залучення української діаспори Польщі до вітчизняного громадсько-політичного життя.

Таким чином, «м'яка сила» в сучасних умовах є надзвичайно важливим чинником формування привабливості та позитивного іміджу України у світі. Поряд з цим зазначений напрям покликаний всебічно сприяти відкритості української держави до демократичних суспільно-політичних реформ всередині держави та активізація участі України в міжнародних організаціях і світових процесах.

1. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / В. Кулик. – К. : Критика, 2010. – 656 с.
2. Горбатенко В. П. Феномен Китаю: ціннісне підґрунтя модернізаційного успіху / В. П. Горбатенко // Людина і політика. – 2008. – № 1. – С. 3–10.
3. Семченко О. А. Іміджева політика України : [монографія] / Семченко О. А. – К.: ВЦ «Академія», 2014. – 272 с.
4. Рагозин Н. П. Концепція духовного виробництва Антоніо Грамши / Н. П. Рагозин // Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. – 2012. – № 1–26 – С. 273–282.
5. Парсонс Толкотт. Система сучасних обществ / Толкотт Парсонс ; [пер. с англ.]. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 270 с.
6. Фукуяма Френсіс. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку / Френсіс Фукуяма ; [пер. з англ.]. – Львів : Кальварія, 2005. – 380 с.
7. Кудряченко А. Дипломатична діяльність і погляди на зовнішню політику В. Липинського / А. Кудряченко // Studia Politologica Ucraino-Polona. – Житомир-Київ-Краків : Вид-во Євгена О., 2011. – Вип. 1. – С. 100–108.
8. «М'яка сила» України в регіоні: інструмент ефективної зовнішньої політики. – К. : Ін-т світової політики, 2011. – 111 с.